

UNIEKE OBJECTEN

Reeks

FILOSOFIE IN DIALOOG

Onder redactie van Jacques De Visscher

Reeds verschenen in deze serie:

Alain Badiou en Slavoj Žižek
Actuele filosofie

Mustapha Chérif en Jacques Derrida
De islam en het Westen

Luc Ferry en Marcel Gauchet
Religie na de religie

René Girard en Gianni Vattimo
Waarheid of zwak geloof?

Jürgen Habermas en Jacques Derrida
Filosofie in een tijd van terreur

Jürgen Habermas en Joseph Ratzinger
Dialectiek van de secularisering

Martin Heidegger / Der Spiegel
Alleen nog een God kan ons redden

Samuel IJsseling en Ann Van Sevenant
Wat zou de wereld zijn zonder filosofie?

Friedrich Nietzsche en Malwida von Meysenbug
'U heeft nooit een woord van mij begrepen'

Richard Rorty en Gianni Vattimo
De toekomst van de religie

Jean-Paul Sartre en Benny Lévy
Wat blijft is de hoop

Cornelis Verhoeven en Jacques De Visscher
Voorbij alle vanzelfsprekendheid

Slavoj Žižek en Glyn Daly
De politiek van het genot

Jean Baudrillard

Jean Nouvel

UNIEKE OBJECTEN

Architectuur en filosofie

KLEMENT | PELCKMANS

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijklement.nl

www.pelckmans.be

Oorspronkelijke uitgave: *Les objets singuliers. Architecture et philosophie*. © Editions Calmann-Lévy, 2000

In het Nederlands vertaald door Philippe Lepers

© 2014 Uitgeverij Klement, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Rob Lucas

ISBN 978 90 8687 083 7 (Nederland)

ISBN 978 90 289 6496 9 (België)

NUR 730

D/2014/0055/129

Inhoud

Woord vooraf – Philippe Lepers 7

Dankwoord 11

Eerste gesprek 13

Tweede gesprek 63

Woord vooraf

Architectuur kan ons in vervoering brengen. Soms zien we schitterende kerken en kathedralen, sprookjesachtige kastelen en adembenemende palazzo's. Maar ook 'ordinaire' woningen uit vervlogen tijden – villa's, herenhuizen – kunnen ons bekoren door hun schoonheid. De laatste tijd hebben we zelfs ook steeds meer oog voor de esthetische kant van het industrieel erfgoed.

Helaas kijken we ook, en niet zonder afschuw, naar de doorsneegebouwen die in onze eigen tijd worden neergezet. Als leken – want we hoeven geen specialisten te zijn – vragen we ons dan af wat architecten bezielt: zijn ze echt niet meer in staat om iets te creëren dat een lust is voor het oog? We zien banale, inspiratieloze, oninteressante gebouwen die alleen maar opgetrokken lijken te zijn uit pure noodzaak, in opdracht van mensen zonder smaak.

Maar misschien ligt het niet aan de ontwerpers? Misschien is er eenvoudigweg geen tijd en geld meer. Misschien is er geen ruimte meer voor de architect om iets creatiefs te doen, ook al zou hij dat maar al te graag willen.

Een ander probleem is niet zomaar van esthetische aard. Vandaag de dag bouwt men ook vaak enkel functioneel, zo lijkt het toch. Het gebouw op zich heeft dan eigenlijk geen waarde of betekenis. In dat geval heeft het trouwens ook niet zoveel zin om aandacht te besteden aan schoonheid of originaliteit. Er is dus ook een verband tussen beide problemen.

Voert een reflectie op architectuur tot cultuurpessimisme? Hebben we te maken met een toenemend betekenisverlies en een om ons heen grijpende ‘ver-lelijking’?

Het is binnen deze context dat Jean Nouvel en Jean Baudrillard met elkaar in gesprek zijn gegaan. Dit gesprek viel zo goed mee, dat besloten werd er nog een vervolg aan te geven. Nouvel (1945) is een prominente hedendaagse Franse architect, die al heel wat belangrijke prijzen in de wacht heeft gesleept (zoals de *Pritzker Architecture Prize* in 2008) en al bijna honderd realisaties op zijn naam heeft staan, waarvan het *Institut du monde arabe* in Parijs en de *Torre Agbar* in Barcelona bekende voorbeelden zijn. Baudrillard (1929-2007) was een internationaal gerenommeerde Franse cultuursocioloog die een veertigtal boeken schreef waarin hij zich vooral bezighield met een analyse van de naoorlogse westerse cultuur.¹

Het spreekt vanzelf dat Nouvel zich grote zorgen maakt over de vraag in welke mate een architect vandaag de dag nog iets creatiefs en zinvols kan verrichten. Baudrillard lijkt dan meer geïnteresseerd in de vraag of architectuur nog werkelijk een betekenis kan hebben. Tussen beide invalshoeken

1 Over Baudrillards oeuvre, zie onze monografie: P. Lepers, *Baudrillard. Leven na de orgie*, Klement/Pelckmans, Kampen/Kapellen, 2009.

blijkt bovendien een soort spanning te bestaan omdat tijdens het gesprek de vraag rijst of een toenemende esthetisering – maar dan in de zin van het scheppen van een wereld die op een snelle en oppervlakkige manier onze zintuigen behaagt – juist niet leidt tot een inflatie van waarde en betekenis.

Kan een architecturaal object nog ‘singulier’ zijn? Die vraag lijkt de bekommernissen van beide gesprekspartners te kunnen overkoepelen als we onder ‘singulier’ verstaan: ‘bijzonder’ of ‘uniek’. Op die manier wordt duidelijk dat het woord zowel kan slaan op iets dat uitzonderlijk, dat origineel is en getuigt van creativiteit, als op iets dat onvervangbaar is en een ‘symbolische’ betekenis incarneert.

Baudrillard en Nouvel proberen samen de culturele context te analyseren en de vraag te beantwoorden in welke mate er toekomst is voor een interessante en waardevolle architectuur.²

Philippe Lepers

2 Ik wil niet nalaten mijn goede collega Hugo Scheyving te danken voor de deskundige hulp die ik van hem kreeg bij het maken van deze vertaling.

Dankwoord

Aan het *Maison des écrivains* en de *École d'architecture Paris – La Vilette* danken wij het initiatief tot een reeks bijeenkomsten waarin filosofen en architecten met elkaar in debat gaan. Dit project, dat de titel *Passerelles dans la ville* (loopbruggen in de stad – PL) kreeg, schiep ruimte voor zes ontmoetingen die plaatsvonden binnen de muren van de school en daarbuiten. De dialoog tussen Jean Baudrillard en Jean Nouvel vormt de basis van de voorliggende tekst.

Toen het idee voor dit boek ontstond, hebben de auteurs de dialoog hervat met de bedoeling het erin steeds terugkerende thema, namelijk dat van de *singulariteit*, verder uit te diepen. Deze singulariteit voerde de discussie in zekere zin tot haar oplossing, of beter gezegd: tot haar radicale en noodzakelijke onvoltooidheid.

Veel dank dus aan het *Maison des écrivains* en in het bijzonder aan Hélène Bleskine die op het idee kwam van deze *Passerelles dans la ville* en het initiatief nam tot de realisatie ervan. Wij danken ook het *École d'architecture Paris – La Vilette* en de uitgeverij *Paris – La Vilette* die de overdracht van dialogen van een dergelijke kwaliteit moge-

lijk heeft gemaakt, want het is in de eerste plaats in het gegeven woord dat de singulariteit van een ontmoeting wordt doorgegeven.

EERSTE GESPREK

Radicaliteit

Jean Baudrillard. We kunnen niet beginnen met het niets, want logisch gesproken is het niets eerder een eindpunt van iets. Als ik denk aan radicaliteit, die zie ik veeleer in de orde van het schrift en van de theorie, dan in die van de architectuur. Ik ben meer geïnteresseerd in de radicaliteit van de ruimte... Maar misschien is de echte radicaliteit toch inderdaad die van het niets. Is er een radicale ruimte die tevens een leegte is? Dat zou ik willen weten, temeer omdat mij nu eindelijk een gelegenheid wordt geboden om inzicht te verkrijgen in hoe men een ruimte kan vullen, hoe men haar kan organiseren met iets anders voor ogen dan haar radicale uitbreiding, dat wil zeggen horizontaal of verticaal, in een dimensie waar alles mogelijk zou zijn. Welnu, er moet toch wel iets reëls weergegeven worden... En omdat we toch ergens moeten beginnen, is de vraag die ik Jean Nouvel hier wil voorleggen heel simpel: "Is er zoiets als een waarheid van de architectuur?"

Jean Nouvel. Wat bedoel je met 'waarheid'?

J.B. De waarheid van de architectuur, dat is geen waarheid of realiteit in de zin dat de architectuur zich wellicht zou uitputten in haar referenties, haar doelstellingen, haar bestemming, haar modes, haar procedures. Overschrijdt zij dit niet allemaal om uit te komen bij iets anders, dat haar eigen doel zou zijn, of dat het haar mogelijk zou maken haar eigen doel te overstijgen... Bestaat de architectuur voorbij die grens van het reële?

*Over enkele unieke (singuliere)
architectuurobjecten...*

J.B. Ik heb me nooit geïnteresseerd voor architectuur. Ik heb er geen specifiek gevoel bij. Ik ben geïnteresseerd in ruimte, dat wel, en in alles wat me in de zogenaamde 'geconstrueerde' objecten het duizelingwekkende gevoel van ruimte geeft. Het zijn vooral bouwwerken zoals Beaubourg¹, het World Trade Center², Biosfeer 2 die me fascineren, dat wil zeggen unieke ofwel singuliere objecten die voor mij nu niet direct architecturale wonderen zijn. Het was niet de architecturale betekenis van die gebouwen die mij boeide, maar de wereld die ze vertaalden. Als ik de waarheid neem van een gebouw zoals dat van de twee torens van het World Trade Center: op die plaats vertolkt, betekent, vertaalt de architectuur de context van een samenleving waar zich werkelijk reeds een hy-

1 Bedoeld wordt het 'Centre national d'art et de culture Georges-Pompidou' in Parijs, ook wel 'Centre Pompidou' of 'Centre Beaubourg' genoemd.

2 Het verslag van deze gesprekken verscheen in april 2000, dus nog vóór 9/11.

perreel tijdperk aftekent in een soort volle, opgerichte vorm. De twee torens zien er als twee geperforeerde stroken uit. Vandaag zou men ongetwijfeld zeggen dat ze klonen zijn van elkaar, dat ze zich reeds in de klonering bevinden. Waren zij werkelijk een anticipatie van onze tijd? Bevindt de architect zich dus niet in de werkelijkheid, maar in de fictie van een maatschappij, in een anticiperende illusie? Of vertaalt de architect eenvoudigweg wat er al is? Daarom stel ik je de vraag: Is er een waarheid van de architectuur, in de zin dat er een boven-zinnelijke bestemming van de architectuur en de ruimte zou zijn?

J.N. Alvorens je vraag te beantwoorden zou ik willen zeggen dat deze dialoog een unieke gelegenheid biedt om in andere termen over architectuur te spreken dan gewoonlijk. Je weet dat ik jou beschouw als een intellectueel die weet waar hij voor staat en daar ook werkelijk naar handelt. Anders gezegd, ten overstaan van alle verontrustende kwesties, ten overstaan van alle werkelijke kwesties, heb jij stellingen, vragen die niemand wil horen. Ik weet niet of ik er in zal slagen om je vanavond tot uitspraken te verleiden op een domein waarvan jij beweert dat je het niet kent en dat het je weinig interesseert, maar ik zal het proberen. Ik heb de laatste tijd je boeken weer wat doorgebladerd en ik stelde met voldoening vast dat je nooit zoveel over architectuur had gesproken als tijdens een gesprek dat we twaalf jaar geleden met elkaar voerden. In dat gesprek vond ik meerdere ideeën over architectuur, die verder gaan dan wat je in je boeken over New York en Beaubourg ten beste geeft. Ik heb een paar van je gedachten

omtrent architecturale monstrositeiten genoteerd en ook enkele van je meer radicale standpunten op een rijtje gezet. Tezamen geven die aanleiding tot tal van vragen.

Als we proberen te spreken over architectuur als grens – en dat is wat mij juist interesseert – dan situeren we ons daarbij altijd op die rand van weten en niet-weten. Daarin bestaat nu precies het ware avontuur van de architectuur. En dat avontuur vindt plaats in een wereld die reëel is, een wereld die een consensus impliceert. Je zegt ergens dat er consensus nodig is opdat er verleiding zou zijn. Welnu, het vak van architect is er een dat, uit de aard der zaak, draait om het fenomeen van verleiding. De architect bevindt zich in een heel bijzondere situatie. Hij is geen kunstenaar in de traditionele zin. Hij is niet iemand die in gedachten verzonken voor een wit blad papier zit, hij is niet iemand die voor zijn doek in de weer is. Ik vergelijk hem dikwijls met de filmregisseur omdat we zo ongeveer aan dezelfde beperkingen en verplichtingen onderworpen zijn. We begeven ons in een situatie waarin we binnen een bepaalde tijd, met een bepaald budget en voor bepaalde personen een object moeten produceren. En we werken in teamverband. We bevinden ons in een situatie waarin we, direct of indirect, worden gecensureerd, in naam van de veiligheid, in naam van het geld, of zelfs in naam van een vooropgezette, openlijke censuur. In ons vak kennen we professionele beoordelaars of censoren. Een Franse staatsarchitect zouden we een ‘censor van Franse staatsgebouwen’ kunnen noemen. Dat is precies hetzelfde. We bevinden ons op een terrein dat beperkt is, begrensd. Hoe kunnen we van daaruit een vrije ruimte vinden en een

manier om die beperkingen te doorbreken? En wat mezelf betreft, ik heb het gezocht in de articulatie van verschillende dingen, in het bijzonder in het formuleren van een bepaalde manier van denken. Moeten we dan het woord ‘concept’ gebruiken of niet? Ik heb het al heel vroeg gebruikt, in de wetenschap dat het een in de filosofie geëigende term is. Vervolgens zouden we, onder verwijzing naar Deleuze, termen als ‘percept’ en ‘affect’ kunnen introduceren, maar daar ligt het probleem in feite niet. Het probleem is om ieder project te verbinden met een voorafgaand concept of idee, met een heel bijzondere strategie die zorgt voor een synergie – of soms tegenspraak – tussen visies die onder elkaar een relatie tot stand brengen en een plaats definiëren waarmee we nog niet bekend zijn. We bevinden ons altijd in het domein van het bedenken, van het onbekende, van het risico. Deze onbekende plaats zou, als we erin zouden slagen er vat op te krijgen, die van een soort geheim kunnen zijn. En wellicht dat er dan bepaalde dingen zichtbaar worden, dingen die we niet kunnen beheersen, die fataal, die bewust ongecontroleerd zijn. We moeten een compromis zien te vinden tussen wat we beheersen en wat we uitlokken. Alle gebouwen die ik tot op heden heb geprobeerd te realiseren, zijn gebaseerd op de articulatie van deze drie dringen. Ze verwijzen bovendien naar een begrip waarvan ik weet dat het je interesseert: het begrip ‘illusie’.